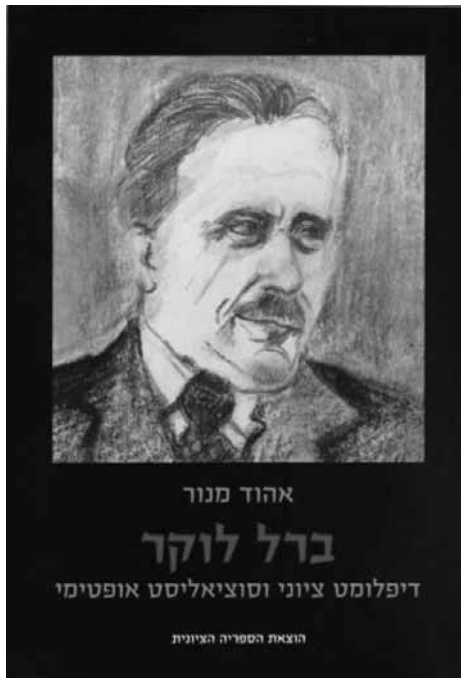

ה'ברל' שנשכח

אהוד מנור, ברל לוקר: דיפלומט ציוני וסוציאליסט אופטימי, ירושלים: הספרייה הציונית, תשע"א, 374 עמ'.

'דובנוביסט שמאלי', כך כינה בשנת 1919 ברל כצנלסון את ברל לוקר, מראשי מפלגת 'פועלי ציון' ולימים הדיפלומט של הפרולטריון הציוני (עמ' 75). שני התחומים הללו, האידאולוגיה הפועלית-הציונית והדיפלומטיה היהודית, היו זירות הפעולה המרכזיות בחייו הציבוריים של לוקר, ולהן מוקדשת הביוגרפיה שלפנינו. אהוד מנור מציין כי במוקדה עומדות 'תולדותיה הפוליטיות של אישיות מהדרג השני' (עמ' 217). נחום גולדמן כינה באמפתיה את דרכו של לוקר 'חתך לרוחב אמיתי' של יותר מחמישים שנים בתולדות הציונות (עמ' 300). אף שבדורו לא נמנה לוקר עם 'השחקנים הראשיים בדרמה הציונית', סוג היצירתיות הפוליטית שאפיין את עשייתו הציבורית היה בעלת משקל נכבד.¹ באמצעות יצירתיות זו הוא התמקם בנקודת מפגש שהקנתה לו מעמד סגולי ייחודי במנהיגות הציונית מבית מדרשה של תנועת העבודה.

הנתיב הציבורי נמצא במרכזה של הביוגרפיה הנדונה, בראש ובראשונה משום שזהו הנתיב המשמעותי שביכר לוקר להותיר אחריו לחפצים לתהות על קורותיו. בגיל שמונים העריך שטרם באה העת לסכם, וכאנוס על פי עצת ידידיו ניאות

שלא להחמיץ את השעה ולתרום את תיאור חלקו להיסטוריה של דורו (עמ' 16). כמנהגם של מתממהמים הוא איחר את השעה, ומנור נרתם בספר זה למלא מקצת החסר. מקצת, משום שעד אז לא טרח לוקר לתעד במפורט צומתי מפתח בעשייתו הציבורית, ובימי דמדומיו התקשה לשרטט את המסלול הפתלתל שעבר מאז לידתו בשנת 1887 במזרח גליציה (באוקראינה היום) ועד כישלונו להיבחר לתפקיד יושב הראש השני של הכנסת בשנת 1959, לאחר ש'שימש למפא"י כמועמד סרק' במניפולציה פוליטית חולפת (עמ' 288-299). נסיבות אלה השפיעו בוודאי על החלטת המחבר לפרוש לפני הקורא ביוגרפיה פוליטית בעיקרה של לוקר.² ואולם

1 ראו: א' שפירא, 'מסתורי הביוגרפיה', הנ"ל, יהודים חדשים יהודים ישנים, תל-אביב תשנ"ז, עמ' 283-286.

2 ראו: א' חלמיש, 'מה מנסים ביוגרפים לעשות?',

א' הורוביץ ואחרים (עורכים), העבר ומעבר לו: עיונים בהיסטוריה ובפילוסופיה, שי לאלעזר וינריב, רעננה תשס"ו, עמ' 219-227.

השכלה אקדמית במשפטים, מספר המחבר (עמ' 26), גם זאת בהקבלה לרפוס ההתנהלות של כמה מראשי תנועת העבודה באותה תקופה (כגון יצחק בן-צבי, דוד בן-גוריון ודוד רמז). אבל מה באשר לעבודה פיזית כחקלאות ולעלייה? כאן הדברים יגעים יותר. בדומה לכמה אישים בכירים אחרים בהנהגת תנועת העבודה (יוסף שפרינצק, אליעזר קפלן וחיים ארלוזורוב) פרק העבודה נפקד מחיי לוקר.³ סוגיית עלייתו ארצה – להבדיל ממועד עלייתו – מעורפלת להפליא. בתנועת העבודה היה מקובל לציין את מועד העלייה ארצה של כל אישיות בכירה ואף זוטרה בה, ולראות בכך את אחד הגורמים שהשפיעו על מעמדה הפוליטי ולעתים גם על עמדותיה. אך לא כך במקרה של לוקר. הוא לא הזדרז להשתקע בארץ-ישראל, והרבר מעורר תהייה. לוקר עלה ארצה ב-17 בפברואר 1936, לאחר שלמעלה מעשור שנים נחשב כנמנה עם הנהגת 'אחדות העבודה' ומפא"י. הוא אף נבחר בשנת 1931 לכהן לצד ארלוזורוב כאחד משני נציגיה הראשונים של מפא"י בהנהלת הסוכנות היהודית, ועמד בראש מחלקת הארגון של גוף זה עד 1935. עלייתו חשפה מתחים פנימיים בתנועה הציונית העולמית באשר למוקדי פעילותה ולאופני ההתייחסות בתנועת העבודה לכבירה. באירוע הפרדה מלוקר שהתקיים בלונדון הביע נחום סוקולוב, שהיה עד לא מכבר נשיא ההסתדרות הציונית, 'צער על נסיעתו [כך!] ו'על עזיבת הגלות על ידי הכוחות הראשיים'. ב'מסיבת חברים' שנערכה ללוקר בתל-אביב לרגל בואו ארצה, הלינו כמה מן הנוכחים 'על "מנהג זר" זה של "בנקטים" שאין

להבדיל ממגמה רווחת להסתפק במיקוד המבט בגיבור הביוגרפיה, מנור משכיל לתאר ולנתח את דיוקנו ואת השקפותיו של לוקר כמבטאים סיפור חיים האופייני לפוליטיקאי יהודי ציוני בן תקופתו, שהגבולות הלאומיים כמו כפו עצמם על אופקי פעילותו והוא כל הזמן נאבק למעט מן הרלוונטיות שלהם, ברוח הבחנתו החריפה של גולדמן על חייו הציבוריים של לוקר. בעניין מהותי ויסודי זה, שהוא חיוני להבנת מורכבות הפעילות המדינית הציונית והישגיה, נעוצים עיקר תרומתו, חשיבותו ומשמעותו של המחקר המדעי רב הערך שהפקיד המחבר בידינו.

בהיותו מודע היטב לחשיבות ציון המועד שבו החל את הקריירה הציבורית שלו, בחר לוקר בשנת 1904, היא שנת ראשיתה של העלייה השנייה (שלמעשה החלה בשלהי 1903). נקודת הציון הזאת משמשת את מנור להצגת ניצני פעילותו הפוליטית של לוקר. כבר בפתחה ידע לוקר לשלב בחדות בעיות ופתרונות כפי שעשה למשל בנאום שנשא בפני אגודת נשים בקיטוב בשנת 1906: 'לפועלים – סוציאליזם; לנשים – שיווי זכויות, וליהודים – ארץ ישראל [...]'. (עמ' 22). נשים לא נכללו מכאן ואילך בתחומי ההגות והעשייה של לוקר, להבדיל מהסוציאליזם ומארץ-ישראל. מנור מיטיב להבחין כי לוקר ברח לעצמו עוד שעה מכוננת בחייו, כאשר היה פליט בלבוב בימי מלחמת העולם הראשונה וחי שם עם חבורת יהודים 'חי שיתוף, כעין קבוצה' (עמ' 46). הנה שתי מקבילות ביוגרפיות לעמיתו לעתיד לבוא בהנהגת מחנה הפועלים הארץ-ישראלי והישראלי. בין שני המועדים הללו הוא אף רכש

3 מה לנו ולה? האם מארכס דיבר על כך באיזה מקום? לוקר השיב: 'חבר, ואם אומר לך כי מארכס כתב על כך בכרך השני של הקאפיטל, עמוד 269, האם תוכל להכחיש זאת?'. ראו: ב' לוקר, מקיטוב עד ירושלים, ירושלים תש"ל, עמ' 253.

3 אין פירוש הדבר שלוקר לא היה מגדולי נאמניה של החלוציות כערך וכעיקרון מנחה בחיי פועלי ארץ-ישראל. הדבר בא לידי ביטוי למשל כאשר דיבר באספת חברים בפולין על חשיבותה של החלוציות ואז 'קפץ חבר אחד מפעילי התנועה והטיח: 'חלוציות,

ליכולותיו המוכחות כרטוריקן, סגולת הכתיבה הייתה הכלי המושחו ששימש את לוקר לקידום יעדיו. באמצעותה בעיקר, כך אפשר להסיק מן הדגשים המנחים את מנור בספרו, באו לידי ביטוי כישוריו הפוליטיים של לוקר. הוא נסמך על סגולה זו כבר בתחילת הקריירה הציבורית שלו בגליציה, במסגרות השלוחה האוסטרית של מפלגת 'פועלי ציון'. הוא ניצל אז את כישורי האנלוגיה והסינתזה שרכש בלימודיו האקדמיים לצורך פענוח תהליכי התפתחותו של הפרולטריון היהודי. כפועל יוצא מתהליכי הגירה ועיור שנבעו ממגמות כלכליות-חברתיות, מצא לוקר שהריבוד המעמדי והמקצועי המטריאליסטי דוחק את מקומה של היהדות המסורתית על מגוון אמונותיה ודעותיה. לפיכך גרס כי הבטחת קיומו של 'נצח ישראל' תלויה ומותנית מעתה בטיפוס החדש של פרט ושל כלל יהודי ההולכים ומתהווים (עמ' 32-41). משמע לוקר גיבש את גישתו הסוציאליסטית ודבק בה על יסוד ניתוח שכלתני של תהליכים שרווחו בחברה היהודית.

בעוד אישים המזוהים עם מפלגת 'פועלי ציון' העולמית כבן-צבי ובן-גוריון ראו יותר ויותר במתהווה בארץ-ישראל את מוקד ההתרחשות בחיי תנועת הפועלים הציונית בשנות העשרים, הלך לוקר בדרך שונה. הוא בחר להשקיע את מרצו בטיפוח רעיונות המפלגה ('אחדות העבודה') בשני המרכזים הדמוגרפיים הגדולים של העם היהודי – ברחבי פולין ובהמשך בארצות-הברית. מאבקיו נגד השמאל הסוציאליסטי לזרמיו ('הבונד', 'פועלי ציון שמאל' ועוד) ולעתים גם נגד גורמים מסוימים בתנועתו, מבהיר מנור, כוונו לשמר מידה של איזון 'בין עבודת ההווה וברית סניפים עולמית והצמחת תרבות פועלים יהודים אוטונומית וייחודית] לעבודת ארץ ישראל' (עמ' 96). בעוד שאת מאבקיו הרעיוניים ניהל לוקר בראש חוצות, הוא הותיר את הביוגרף כמעט חסר

לנטוע בתוכנו'. בדברי תודתו הזכיר לוקר את האגדה בדבר 'איש הגולה העולה לארץ ישראל, ואין נשמת הגולה עולה עמו, וכן החוזר לגולה – אין נשמת ארץ ישראל גולה עמו. ואולם במציאות אין הדברים כה פשוטים כמו באגדה, ונשמת הגולה לא תמיד היא מסתלקת חיש-מהרה גם בארץ'.⁴ דברים נכוחים אלה של לוקר שורים על הביוגרפיה שחיבר מנור ומשמים למעשה כקווי הקואורדינטות שעיצבו את מתכונתה, שכן עניין לנו בדמות שעמדה עשרות שנים ליד הגאי תנועת הפועלים הארץ-ישראלית, אך שהתה בפועל זמן מוגבל ביותר בארץ-ישראל גופה. יותר מכול מסמלת את השניות הזאת אנקדוטה שהתרחשה בעת כינוס האינטרנציונל הסוציאליסטי בכרן שבשווייץ בפברואר 1919. שמו וארץ מוצאו של כל נואם ציוני על לוח קיר שחור סמוך לבמה. כאשר נאם לוקר נרשם ליד שמו 'ציוני', והוא מחה על כך באוזני עמיתו וידידו קמיל הויסמאנס, הסוציאליסט הבלגי ומזכיר האינטרנציונל הסוציאליסטי השני, וזה הגיב: 'ארץ ישראל לא יכולתי לכתוב, כי לפי שעה אין ארץ ישראל הארץ שממנה אתה בא, אלא הארץ שממנה אתה רוצה לבוא בעתיד' (עמ' 71). הדבר היה נכון גם במרוצת שנים לא מעטות לאחר מכן, אף לאחר ש'עלה' לוקר פורמלית ארצה.

הציר המרכזי של הדיון ההיסטורי הנפרש בספר מושתת על עיון בכתבים של לוקר ועל פרשנותם. כתבים אלה כוללים מאמרים פובליציסטיים שכתב לוקר בכתבי-עת תנועתיים, וחוברות הסברה מתודיות (ביידיש לרוב), שבהן התפלמס עם שלל גישות כאשר לאורחות חיי העם היהודי במחצית הראשונה של המאה העשרים. מעבר

4 'מסיבת פרידה לב' לוקר', דבר, 5 בפברואר 1936; 'לוקר בא', שם, 17 בפברואר 1936; 'מסיבת-חברים לב' לוקר בת'א', שם, 5 במרס 1936.

פרשנות מעמיקה יותר של נסיבות שובו ללונדון, אל 'העשור המרכזי ביותר בפועלו הציבורי', כהגדרת המחבר (עמ' 128), צעד שהיה קריטי בהתפתחות הקריירה הפוליטית שלו. ביוני 1938, לאחר שנתיים שבהן שירת לוקר כחבר הוועד הפועל של הסתדרות העובדים ואף רכש בית בתל-אביב, הסתיים פרק 'עלייתו' ארצה. כאשר חזר להתגורר במדינת ישראל בשנת 1948 הוא נחשב כ'מעין "עולה חדש"' (עמ' 230).

בלונדון כיהן לוקר כ'יועץ פוליטי' על פי תפקידו הרשמי, אך בפועל היה חבר חשוב בהנהגתה של תנועה לאומית (עמ' 129). אף בחליפות העתים, ערב הקמת המדינה ואחריה, האמין לוקר 'שכשם שההיסטוריה היהודית אפשרה את הציונות כך על הציונות להמשיך ולהיות כוח המעצב את ההיסטוריה היהודית' (עמ' 238). בספטמבר 1948 הוא ירש את בן-גוריון בתפקיד יושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית. לוקר הכיר בעובדה שבחלוקת התפקידים בין המדינה לתנועה הציונית צריך להינתן 'המכסימום האפשרי' למדינה ו'המינימום ההכרחי' לתנועה הציונית, אבל גרס שהמינימום הזה 'כולל דברים רבים וחשובים'.⁵ הוא נקלע אל לב המחלוקת בין בן-גוריון, שסבר כי עם הקמת המדינה פג הצורך בסוכנות היהודית, לבין יהדות ארצות-הברית, שראתה את הציונות כעניין הנוגע ליהודי המצוקה, ושאינו חל עליה (עמ' 236-238). לוקר השכיל לתמרן בין שתי הגישות הללו, שפיצלו את הזרם המרכזי בציונות, כדי לשמר את הרלוונטיות של הגוף שבראשו עמד ולהתאימו לתפקד במדינה ריבונית.

אחד הרגעים הקשים בחייו של אדם, לא כל שכן אישיות פוליטית, הוא הרגע שבו נודע לו על הרחתו מתפקידו. בעת הקונגרס הציוני התשעה-

5 'מדינת ישראל והתנועה הציונית', דבר, 18 באוגוסט 1948.

כול באשר לקורותיו באותה תקופה. בשל כך אין בספר מידע למשל על שלוש השנים שבהן שהה לוקר בארצות-הברית (1928-1931) – לא ידוע אפילו היכן התגורר וכיצד התרשם ממראותיה (עמ' 93-96).

בניגוד לרובה המכריע של שדרת ההנהגה במפא"י לדרותיה, לוקר מיעט להתבטא בענייני ביטחון ולא נטל חלק בקבלת הכרעות בתחום זה. אמנם הוא הזעים פנים לעתים כלפי המדיניות הבריטית בארץ, ולמשל בפגישה עם שר החוץ הבריטי ארנסט בוויץ בקיץ 1946 אמר כי בפעילותה נגד העלייה הבלתי לגלית ממשלת המנדט דנה את העם היהודי למוות (עמ' 198), אך ככלל נמנה עם חסירי הגישה המתונה במפא"י בסוגיות ביטחוניות ומדיניות. בשנת 1962, במלאות לו שבעים וחמש שנה – ולאחר הפיאסקו של ניסיון בחירתו ליושב ראש הכנסת, שהיה בגדר איתות עבורו כי הקריירה הפוליטית שלו באה אל קצה – הוא הקפיד לקבוע: 'מעולם לא הייתי ה"יסמן" של מישוהו. אם כי אולי יש מישהו שהיה רוצה שאגדה כזאת תתפשט בינינו' (עמ' 300-301). דבריו כוונו אל זיהויו הרווח 'כאחד "ממעריציו הנלהבים" של וייצמן', זיהוי שפעפע על אף הכרזתו הנזכרת גם אל המחקר ההיסטורי. שם קנה לו לוקר את כרטיס הכניסה אל דפי ההיסטוריה בזכות 'תרומתו לשמירה' על ויצמן פן יחטא בעמידה רופסת לפני מדינאים ופקידים בריטים, ובכך יחבל בהגשמת הציונות (עמ' 121). דעה זו, שיש לה סימוכין בהתבטאויות מתועדות של בכירי מפא"י מאותם הימים, ששיוועו להגביר את השפעת מפלגתם בזירה המדינית וחששו מפני התנודות בעמדות ויצמן – סייעה לקטיעת התערותו של לוקר ביישוב. פורמלית ויצמן הוא שיזם את המהלך והזמין את לוקר לסייע בידו בלונדון, אבל נדמה כי אין לקבל בעניין זה את תיאורו המיתמם של לוקר כפשוטו. נדרשת

לאחר מכן כבר תבע בן-גוריון לשגר ללונדון את לוקר קצוץ הכנפיים הפוליטיות ומעוקר מנכסיו כפוליטיקאי בכיר על מנת ש'ישגיח' על ויצמן. במישור אחר נחשף כאן בבהירות לוז הקריירה הציונית של לוקר. הוא תמצת אותה לימים כך: 'מלכוב לווינא, ומווינא להאג, ומהאג לשטוקהולם, משטוקהולם לברלין, ומברלין לווינא, ומווינא לברלין ולורשה, ואחר כך לניו יורק ואחר כך ללונדון' (עמ' 258). לא רק 'שדות שבעמק' חסרו כאן, אלא גם תל-אביב וירושלים. מגע נפשי ומגע ממשי עם תנועת העבודה המתפתחת בארץ-ישראל היו ללוקר בשפע, אך כהגדרת גולדמן מגעים אלה היו בבחינת 'חתך לרוחב', שגרעינו נותר טמון בקהילות היהודיות באירופה ובארצות-הברית ולא בחופי הים התיכון. לוקר נשם כל ימיו הציבוריים את 'נשמת הגולה'.

עשר, שהתכנס בלוצרן באוגוסט 1935, הוביל בן-גוריון מהלך פוליטי שלפיו הנהלת הסוכנות היהודית עתידה הייתה למנות שבעה חברים בלבד. את מחיר צמצום מספר חברי הנהלת הסוכנות שילם במפא"י לוקר. הרגע המנהיגותי המכונן הזה בהיסטוריה של התנועה הציונית ושל היישוב היהודי בארץ-ישראל, רגע העפלתו של בן-גוריון למעלת יושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית, היה גם רגע השפלתו של לוקר והדחתו מנכסיו הפוליטיים. בן-גוריון העריך כי מעבר של לוקר מלונדון לארץ-ישראל יהיה לברכה לתנועת העבודה, אבל 'ביחוד בשבילו', שכן 'הסכנה הגדולה ביותר, הצפויה לחבר העובר בהנהלה' היא שיינתק מן התנועה. 'רק מי שיש לו מגע נפשי עמוק עם התנועה רשאי להיות שליחה. ומגע זה יש לחדש על ידי מגע ממשי'.⁶ עשרה חודשים

6 דוד בן-גוריון אל גאולה ועמוס, 13 בספטמבר 1935, ד' בן-גוריון, זכרונות, ב, תל-אביב תשל"ו, עמ' 433.